

TUMAČENJE SVETOG PISMA U KONTEKSTU LITURGIJE ISTOČNE KATOLIČKE CRKVE

Uvod

Sveti Pavao piše »svom pravom sinu u vjeri« Timoteju (1 Tim 1,1): »Svako je Pismo od Boga nadahnuto i korisno za pouku, za karanje, za popravljanje i *odgajanje u pravednosti*, da čovjek Božji bude *savršen* – opremljen za svako *djelo ljubavi*« (2 Tim 3,16-17). U istinitost ovih riječi nema sumnji. Jedino pitanje koje se postavlja je »kako«, »na koji način« biti *odgojen u pravednosti* da se ostvari to *savršenstvo u djelima ljubavi*? U svakom slučaju ne radi se samo o izučavanju Svetog pisma, boljem razumijevanju teksta, ili čak točnijem tumačenju Biblije, nego o »novom životu« onih koji su prihvatili Krista i njegovo Evanđelje. Taj novi, vječni život se sastoji u tome da »upoznamo jedinoga istinskog Boga, i njegova poslanika - Isusa Krista« (usp. Iv 17,3), a putem poznavanja Krista je Sveto pismo, jer, kao što uči sv. Jeronim, »nepoznavanje Pisama jest nepoznavanje Krista«¹. Dakle, radi se o tome da najprije »upoznamo« Sveto pismo kao Riječ Božju, što je moguće samo u Liturgiji, gdje je ta Riječ slavljena kao aktualna i živa riječ².

U ovom članku želimo izučiti tu *hermeneutiku vjere* u odnosu na Sveto pismo, čije uporište treba da bude uvijek u liturgiji. Radi se dakle o istraživanju toga na koji način liturgija shvaća i tumači Sveto pismo. U već citiranoj Postsinodalnoj pobudnici *Verbum Domini – Riječ Gospodnja* Papa Benedikt XVI. govori o mudroj pedagogiji Crkve, »koja naviješta i sluša Sveto pismo slijedeći ritam liturgijske godine«, naglašavajući da to »produženo trajanje Riječi Božje u vremenu događa se posebno u euharistijskom slavlju i liturgiji časova«³. Zato ćemo i mi u ovom istraživanju posebno skrenuti pozornost na liturgijsku godinu i euharistijsko slavlje. Ali kao što je liturgija »privilegirani *prostor* u kojem Bog govori nama u sadašnjosti našega života, govori danas svome narodu koji sluša i odgovara«⁴, tako i liturgija ima svoj »prostor« i svoje »danas«, a to su različita bogoslužjenja, različiti sakramentalni čini, različite molitve i čitanja, različiti obredi i jezici, preko kojih »Riječ Božja ulazi u vrijeme i prostor, postajući sugovornik čovjeka«⁵. »Liturgijski prostor« i »vrijeme« ovog članka će biti *istočna* katolička liturgija, s njenim posebnim crkvenim kalendarom te *Anaforama* – euharistijskim molitvama, tako kako su oni danas u upotrebi u Križevačkoj Eparhiji. Polazeći od današnjeg razumijevanja Svetog Pisma u Crkvi na osnovi

¹ JERONIM, *Commentaria in Isaiam*, Prol., u: *Patrologia latina*, 24, 17; Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o Božanskoj objavi* (18. XI. 1965.), br. 25, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1968; BENEDIKT XVI, *Verbum Domini – Riječ Gospodnja. Postsinodalna apostolska pobudnica o Riječi Božjoj u životu i u poslanju Crkve*, br. 73, Zagreb, 2011 (dalje: *Verbum Domini*).

² Usp. *Verbum Domini*, br. 52.

³ *Isto*.

⁴ *Isto*.

⁵ *Verbum Domini*, br. 56.

važnijih dokumenata Katoličke Crkve: od »*Dei Verbum*« Drugog vatikanskog koncila⁶, »Tumačenja Biblije u Crkvi« Papinske biblijske komisije⁷, pa sve do nedavnog »*Verbum Domini – Riječ Gospodnja*« Benedikta XVI⁸, vidjet ćemo na primjeru istočne katoličke liturgije i teologije na koji način Liturgija sluša, tumači, propovjeda Riječ Gospodnju te živi Njome, to jest kako Crkva vjeruje i kako ispovijeda svoju vjeru. Preko liturgijskih obreda i tekstova dosegnut ćemo i do »sadržaja« vjere: *lex orandi – lex credendi*, da bismo na kraju ocijenili svu vrijednost simboličkog jezika liturgije, koji ostvaruje ono što izgovara.

1. Sveto Pismo u duhovnom životu vjernika

1.1. Odgoj vjere

Crkva raspolaže s dva veoma moćna sredstva odgoja »novog čovjeka u Kristu«. To je *liturgija* sa svim njenim sklopom bogoslužjenja, u kojem se isprepliću *vidljivi* elementi obreda, crkvene arhitekture i *ikonopisa* (sakralne umjetnosti) s *pjevanim*, u umjetničkoj izvedbi, tekstovima različitih molitava dubokog teološkog sadržaja: tu je i Sveto Pismo i svetootačka teologija, dogme i povijest Crkve, askeza i moralna teologija. S druge strane imamo *katehezu* – sistematsko izlaganje osnovnih vjerskih istina i učenja Crkve. Danas se sve češće govori i o biblijskoj, svetootačkoj i liturgijskoj katehezi. U slučaju svetootačke kateheze jasno je da se nauk vjere izlaže uz pomoć svetootačke teologije, no u slučaju liturgijske i biblijske kateheze, iako se s jedne strane može raditi o izučavanju i razumijevanju vjerskih istina uz pomoć liturgijskih ili biblijskih tekstova, s druge strane cilj ovih kateheza je to isto Bogoslužje te Sveto pismo⁹. Drugim riječima, »molitvu Crkve« prihvaća se kao »pravilo vjere«, a u Svetom Pismu otkriva se prisutnost žive Riječi Božje – »slike Boga nevidljivoga, Prvorodenca svakog stvorenja« (usp. Kol 1,15) i »Gospodina našega i Spasitelja Isusa Krista« (2 Pt 2,18).

U ovom odgoju vjere te sustavnom poučavanju kršćanskog nauka radi uvođenja vjernika u puninu kršćanskog života poseban slučaj predstavljaju »biblijski katekizmi«¹⁰, to jest katekizmi koji izlažu vjerske istine u svjetlu povijesti spasenja. Cilj tih katekizama nije

⁶ DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o Božanskoj objavi* (18. Listopada 1965.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008 (dalje: DV).

⁷ PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, Zagreb 2005 (dalje: *Tumačenje Biblije u Crkvi*).

⁸ BENEDIKT XVI, *Verbum Domini – Riječ Gospodnja. Postsinodala apostolska pobudnica o Riječi Božjoj u životu i poslanju Crkve*, Zagreb, 2011.

⁹ Usp. Alojzije HOBLAJ, *Biblija u katehezi*, u: *Bogoslovska smotra*, 61 (1992) 3-4, 405: »U kateheziranju Bibliji treba najprije pristupiti kao onoj veličini koja je sama po sebi vrijedna, a ne putem nekog doktrinalnog tumačenja«.

¹⁰ U svom izlaganju »Sveto Pismo u katehetskom i obrazovnom djelovanju Ukrajinske grko-katoličke crkve« na međunarodnom simpoziju »Sveto Pismo u životu ukrajinskog naroda« koji se odraža u Rimu 19-20 ožujka 2010. godine predstavio sam, polazeći od zajedničke strukture i sadržaja »biblijskih katekizama«, njihovo značenje i utjecaj na odgoj te formiranje načina razmišljanja vjernika. U ukrajinskoj katehetskoj literaturi grko-katoličke Crkve u periodu od 1884 do 1936 pojavilo se preko desetak tako zvanih »biblijskih katekizama«, od kojih su neki bili preštampani više puta i poslije Drugoga svjetskoga rata. Zaključak istraživanja je bio da bez obzira na obujam (od nevelikih brošura pa do i objemnijih i solidnijih knjiga) ili uzrast adresata (od dječice od 2-3 godine, đaka, mladih pa do odraslih vjernika), svi ti katekizmi »uvode« svog čitatelje ili slušatelja ne toliko u znanje o Svetom Pismu, koliko u život u Kristu. Ovaj članak je napisan polazeći od te intuicije »liturgijske« učinkovitosti biblijske kateheze, koja ostvaruje to što govori. Treba ipak konstatirati da takva tipologija katekizama češće je zastupljena u istočnim Crkvama te su možda manje poznati hrvatskom čitatelju. Tadej VOJNOVIĆ, navodeći vrijednije radove u problematici biblijske kateheze na hrvatskom govornom području, primjećuje baš nedostatak »dobrog biblijskog katekizma za odrasle« (Usp. Tadej VOJNOVIĆ, *Crkva u Hrvata pred Biblijom u naše vrijeme*, u: *Bogoslovska smotra*, 61 (1992) 205-213, citat str. 212).

samo izučavanje sadržaja Svetog Pisma nego povezivanje »biblijskog znanja« s liturgijskim životom Crkve. Drugim riječima biblijski katekizmi, pa čak i bilo kakvo drugačije proučavanje Svetog Pisma, nisu dovoljni sami po sebi, već trebaju imati svoju završnicu u Liturgiji Crkve. Takav zaključak može na prvi pogled izgledati malo neobičan i u svakom slučaju ne znanstven, budući da biblijske znanosti, koje se bave izučavanjem Svetog pisma, pretendiraju i imaju pravo pretendirati na znanstvenu »autonomiju«. Osim toga, zar ne bi baš Sveto Pismo, kao i Božja Riječ, koju ono sadrži, trebalo biti norma ne samo Liturgije, već i vjere Crkve, koju Liturgija izražava?

1.2. Drugi vatikanski koncil i povijesna dimenzija teologije

Tako postavljeno pitanje ide dublje od samog problema odnosa i povezanosti između Svetog Pisma i Liturgije, zato što se dotiče uistinu složenog pitanja odnosa između Svetog Pisma i Svete Predaje. Na složenost pitanja upućuje i činjenica da je jedna od najvažnijih dogmatskih konstitucija Drugog vatikanskog koncila, »*Dei Verbum*«, morala proći više redakcija od 1963. godine, kada je bila predstavljena njena prva shema, prije nego što je bila prihvaćena tek 18. studenoga 1965. Osim toga Sveti Otac Benedikt XVI. koji je naglasio važnost triju osnovnih ideja ove dogmatske konstitucije, to jest: 1) novog pogleda na »Predaju« 2) odgovora na teološka pitanja, povezana s povijesno-kritičnom metodom te 3) rasta i razvitka u XX. stoljeću pokreta za dublje proučavanje Svetog Pisma te njegove primjene u crkvenom životu, smatra da ovaj posebno važan dokument Drugog vatikanskog koncila čak ni u današnje vrijeme nije sasvim prihvaćen, jer istinske tvrdnje Koncila treba još prizvati u crkvenu svijest i formirati je, polazeći od njih¹¹.

Prisjećajući se općenitog konteksta Koncila, koji je započeo polazeći od teze Geiselmanna o »materijalnoj cjelovitosti« Biblije, po kojoj ne bi postojalo nikakve diferencijacije u sadržaju vjere između Svetog Pisma i Predaje i zato bi Sveto Pismo sadržavalo sav depozit vjere¹², papa Benedikt XVI. je govorio o svojoj suradnji s Karlom Rahnerom u redakciji nove sheme dokumenta o božanskoj Objavi. Iako su obojica odobrivali liturgijsku reformu, ipak, priznaje današnji Papa, veoma se brzo pokazalo da s teološke točke gledišta oni »žive na različitim planetima«. »Teologija Karla Rahnera – piše Benedikt XVI – je bila posve okarakterizirana suarezijanskom skolastikom i njenom novom verzijom u svjetlu njemačkog idealizma i Heideggera. To je bila spekulativna i filozofska teologija, u kojoj, na kraju krajeva, Sveto Pismo i Oci nisu bili toliko važni, i u kojoj je pogotovo povijesna dimenzija bila bez nekog posebnog značenja«¹³. S druge strane, tadašnji profesor dogmatike i fundamentalne teologije u Bonnu i Münsteru, a također ekspert i teološki savjetnik kard. Fringsa za vrijeme II. vatikanskog koncila, Joseph Ratzinger, obilježen u svom radu Svetim Pismom i Otacima, je slijedio više povijesnu dimenziju teologije¹⁴.

¹¹ Usp. Joseph RATZINGER, *La mia vita. Autobiografia*, Cinisello Balsamo, 1997, 96.

¹² Usp. Josef Rupert GEISELMANN, *Das Konzil von Trient über das Verhältnis der Heiligen Schrift and der nicht geschriebenen Traditionen u: Die mündliche Überlieferung*, Ed. M. Schmaus, München, 1957, 168-93; Josef Rupert GEISELMANN, *Die Heilige Schrift and die Tradition*, Freiburg et. al., 1962, 222-229.

¹³ Usp. Joseph RATZINGER, *La mia vita. Autobiografia*, 95.

¹⁴ Usp. Joseph RATZINGER, *La mia vita. Autobiografia*, 91-93 i 95-96.

1.3. «Sensus plenior» Svetog pisma

Trideset godina kasnije, tada već kao prefekt Kongregacije za nauk vjere, kard. Joseph Ratzinger je u svom uvodu u Dokument Papinske biblijske komisije »Tumačenje Biblije u Crkvi« pisao: ovaj »dokument razmatra pitanje smisla Pisma: na koji način se može razabrati taj smisao u kojem se prožimaju ljudska riječ i božanska riječ, jedincatost povijesnog događaja i trajna vrijednost vječne Riječi, aktualne svakom vremenu«¹⁵. Drugim riječima, kako čitati Sveto Pismo da bi to čitanje ujedinilo ljudsku i Božansku dimenziju Božje Riječi, njenu ukorjenjenost u ljudsku povijest, kulturu, jezik i njezinu božansku vječnost? Dakle, radi se ne samo o tome da se bolje razumije Sveto Pismo, ili čak, da ga se pravilno tumači, nego da se uđe u Misterij Božjega života, »da upoznaju tebe, jedinoga istinskog Boga, i koga si poslao - Isusa Krista« (Iv 17,3).

Da li postoji, ili, čak, da li bi mogla postojati neka metoda, neka hermeneutika, koja bi dala takav rezultat? DV 12 piše: »Budući da je Bog u Svetom pismu po ljudima govorio na ljudski način, tumač Svetoga pisma – kako bi proniknuo ono što nam je Bog htio priopćiti – mora pažljivo istraživati što su hagiografi stvarno kanili reći i što se Bogu svidjelo otkriti po njihovim riječima« a na kraju se tog istog paragrafa dodaje: »No budući da Sveto pismo treba čitati i tumačiti u istom Duhu u kojem je napisano, za ispravno pronicanje smisla svetih tekstova mora se s ne manjom brižljivošću gledati na sadržaj i jedinstvo cijeloga Pisma, uzimajući u obzir živu predaju Crkve i analogiju vjere«¹⁶. Dokument Papinske biblijske komisije »Tumačenje Biblije u Crkvi« predstavlja kako metode, koje pokušavaju izučiti ljudsku dimenziju Svetog pisma (povijesno-kritičke metode, novije metode literarne analize, pristupi k tumačenju preko humanističkih znanosti), tako i različite pristupe, koji pokušavaju razotkriti njegovu božanstvenu dimenziju (pristupi koji se osnivaju na Predaji, kanonski pristup, odnos Biblije prema drugim teološkim disciplinama). Iako dokument govori i o literalnom te duhovnom smislu Svetog pisma, koje bismo mogli nazvati nekim sažetkom ili rezultatom dvaju metodoloških nivoa, povijesno-kritičkog te teološkog¹⁷, on govori i o »punom smislu«, kojeg opisuje kao »najdublje značenje teksta, koje je Bog naumio, ali koje ljudski autor nije jasno izrekao«¹⁸.

1.4. Lectio Divina

Problem je kako doći k tome što je »Bog naumio«, a »ljudski autor nije jasno izrekao«. Tu ne vrijedi niti primjena svih poznatih mogućih metoda na istom tekstu, niti isključivanje nekih metoda iz analize, ili zamjena redosljeda primjene metoda, pa čak niti otkriće neke nove metode. Potreban je, naprotiv, neki kvalitetan skok, istinska sinteza, koja ne bi bila samo neka »nova« kombinacija starih ideja, već uistinu nešto sasvim novo: »Evo, sve činim novo! I doda: [...] Ja sam Alfa i Omega, Početak i Svršetak! Ja ću žednomu dati s izvora vode života zabadava« (Otk 21,5-6). O ovom kvalitetnom skoku u tumačenju govori i Papa Benedikt XVI

¹⁵ Joseph RATZINGER, *Predgovor*, u: *Tumačenje Biblije u Crkvi*, 29.

¹⁶ DV, br. 12.

¹⁷ Usp. *Verbum Domini*, br. 34; BENEDIKT XVI, *Nastup na XIV općoj skupštini sinode*, 14. listopada 2008, u: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20081014_sinodo_it.html (1.XI.2012.); XII ASSAMBLEA GENERALE ORDINARIA DEL SINODO DEI VESCOVI, *Elenco finale delle proposizioni*, 25 ottobre 2008, u: http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20081025_elenco-prop-finali_it.html (1. studenog 2012).

¹⁸ *Tumačenje Biblije u Crkvi*, 98.

u svom govoru na Sinodi Biskupa o Riječi Božjoj u životu i misiji Crkve, primjećujući jaz koji se pojavio između znanstvene egzegeze i *lectio divina*, što je postalo razlog i česte izgubljenosti u pripremi propovjedi: »Tamo gdje egzegeza nije teologija, Sveto pismo ne može biti duša teologije, i, naprotiv, tamo gdje teologija nije u svojoj biti tumačenje Svetog pisma u Crkvi, ta teologija više nema svog temelja«¹⁹.

Poslije Drugog vatikanskog koncila često se govori o *lectio divina* ili o molitvenom čitanju Svetog Pisma, »prihvaćenog kao Riječ Božju«²⁰, koje nije moguće izjednačiti sa izučavanjem biblijskog teksta²¹, dok naprotiv, znanstveno proučavanje biblijskih tekstova nema i ne može izlaziti iz granica čisto znanstvene argumentacije. Benedikt XVI., ipak, govori o *jazu* između znanstvene egzegeze i *lectio divina*, jazu koja se primjećuje i u liturgijskoj propovjedi. Htio bih iskoristiti baš ovu intuiciju Svetog Oca, koja je donekle ostala neprimjećena i od strane biskupa Sinode u njihovim »Propozicijama«²².

2. Liturgija kao privilegirani prostor tumačenja Božje Riječi

Ali o čemu se u stvari radi? O tome da razumijevanje ili tumačenje Svetog pisma ne obuhvaća samo različite metode ili pristupe, filozofske ili humanističke osnove, već zahtjeva i odgovarajući *prostor* tumačenja. Tim »prostorom« – ili kako ga naziva Poruka narodu Božjem s XII. redovnog zasjedanja Biskupske Sinode – »Kućom Riječi«, jeste Crkva, preciznije »Apostolska didahe, to jest propovjedanje Riječi Božje«, »lomljenje kruha«, »molitva« i »koinonia, bratsko zajedništvo, drugo ime za agape, to jest kršćansku ljubav«²³. Drugim riječima, sve to što mi nazivamo – »Liturgija Crkve«. Dakle, ne samo propovjed (homilija), o kojoj se danas tako puno govori kao *aktualizaciji* Riječi Božje moguće baš zbog njene odsutnosti na mnogim bogoslužjima, niskog nivoa pripreme ili njene neprikladnosti sadržaju *pročitane* Riječi Božje. Uistinu, ako zaboravimo na »zborni« kontekst liturgije, može se dobiti osjećaj da je samo propovjed ili homilija svećenika ili biskupa aktualizacija Riječi Božje, kada je ustvari sav Božji narod, u njegovoj cjelini i raznolikosti²⁴, onaj koji izvršava ovu »proročku funkciju« čuvati, svjedočiti i tumačiti Riječ Božju, to jest imati udjela u proročkoj Kristovoj službi »šireći svuda živo svjedočanstvo o Njemu, osobito životom vjere i ljubavi, i prinoseći Bogu Žrtvu hvale, plod usta«²⁵, znakom ili simbolom kojeg je propovjed svećenika (i trebao bi biti sav njegov život).

2.1. *Lex orandi, lex credendi*

Na taj način možemo zaključiti da je najbolji odgovarajući prostor i sredina (ako ne i jedini!) tumačenja Riječi Božje upravo Liturgija Crkve, koja je istovremeno i pravilo vjere i pravilo života. *Lex orandi, lex credendi* – ovaj izraz koji pripisuju Prosperu Akvitanskom

¹⁹ Usp. BENEDIKT XVI., *Nastup na XIV općoj skupštini sinode*, 14. listopada 2008.; Usp. *Verbum Domini*, br. 34.

²⁰ *Tumačenje Biblije u Crkvi*, 143.

²¹ Usp. Enzo BIANCHI, *Ascoltare la Parola. Bibbia e Spirito: la "lectio divina" nella Chiesa*, Magnano, 2008.

²² Usp. XII ASSAMBLEA GENERALE ORDINARIA DEL SINODO DEI VESCOVI, *Elenco finale delle proposizioni*, 25 ottobre 2008, u: http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20081025_elenco-prop-finali_it.html (1. studenog 2012).

²³ Usp. *Završna poruka narodu Božjem s 12. redovne opće skupštine Biskupske sinode*, III, 7-10, u: <http://zrno.fsb.hr/DT/download/1824.pdf> (1. studenog 2012)

²⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 13, u: *Dokumenti*, Zagreb, 72008. (dalje: LG).

²⁵ LG, 12.

(pribl. 390-460 g.) doslovno zvuči: *ut legem credendi lex statuat supplicandi*²⁶, što se može prevesti: »Pravilo bogoslužjenja je pravilo vjere«. Razumiju ga ipak na različite načine²⁷: »Pravilo vjere određuje pravilo molitve«, »Kako se molimo pokazuje u što vjerujemo«; »Kako se molimo pokazuje u što možemo i moramo vjerovati«; »Kako se molimo, tako i vjerujemo, tako i učimo«, »Liturgija je *locus theologicus* ili izvor vjere«. Katekizam Katoličke Crkve uči da »Vjera Crkve prethodi vjeri vjernika, koji je pozvan da uz nju prione. Kad Crkva slavi sakramente, ispovijeda od apostola primljenu vjeru. Odatle stara izreka: "Lex orandi, lex credendi". Zakon molitve zakon je vjere, Crkva vjeruje onako kako moli. Liturgija je sastavni dio svete i žive predaje (Usp DV 8)«²⁸. Iz ovoga slijedi i zaključak: »Zato se nijedan sakramentalni obred ne može mijenjati ni udešavati po volji službenika ili zajednice. Čak ni vrhovna crkvena vlast ne može mijenjati liturgiju po svojoj volji, nego samo u poslušnosti vjere i u religioznom poštovanju otajstva Liturgije«²⁹.

Učenje ranijih biskupa na Apostolskoj stolici o Božjoj milosti i slobodnoj volji

«Zadaća, pak, autentičnoga tumačenja pisane ili predane Božje riječi«³⁰ povjerena je samo »živom crkvenom učiteljstvu«³¹, koje »nije iznad Božje riječi, nego joj služi naučavajući samo ono što je predano, time što to po božanskome nalogu i uz pomoć Duha Svetoga odano sluša, sveto čuva i vjerno izlaže te iz ovoga jednoga pologa vjere crpi sve ono što kao Bogom objavljeno predlaže vjerovati«³². Drugim riječima samo Crkveno učiteljstvo može autentično tumačiti Sveto pismo, jer u molitvi Crkve ono ispovijeda vjeru, koju je primilo od apostola. Ali to znači, da nije razumjevanje Svetog pisma u osnovi molitve Crkve, već baš naprotiv. I to je veoma pravilno i očigledno: ne može neka egzegeza ili tumačenje Biblije zamjeniti Liturgiju! Dapače: molitva Crkve može otkriti istinsko razumjevanje nekog ulomka Svetog pisma. Danas je to veoma aktualno. Razmislimo samo o tome da neka egzegeza ili neko tumačenje »utvrdi« da se Isus Krist nije mogao roditi 25. prosinca, ili da su tri kralja, koji su ga posjetili, bili samo neki slučajni prolaznici iz Mezopotamije, koji su se jednostavno sažalili nad djetetom i njegovom majkom. Zar ćemo mjenjati crkveni kalendar? Ili pisati nanovo liturgijske tekstove? Ne, ni u kom slučaju, ne! Dapače, baš božićna liturgijska slavlja i učešće u njima pomoći će nam ne samo shvatiti smisao evanđeoskih pripovijesti nego će nas učiniti i sudionicima Božjeg utjelovljenja – djecom Božjom (usp. Iv 1,12)!

²⁶ »Osim tih nepovredivih odredbi preblazene i Apostolske stolice, kojima nas prepobožni oci, odbacivši oholost pogubne novotarije, podučiše da na milost Kristovu svedemo i početke dobre volje i rast hvalevrijednih nastojanja i ustrajnost u njima do kraja, osvrnut ćemo se i na tajnu svećeničkih molitava, koje se predane od apostola, jedinstveno slave po svem svijetu i u čitavoj Katoličkoj crkvi, kako bi pravilo molenja odredilo pravilo vjerovanja« (Prosper AKVITANSKI, *Učenje ranijih biskupa na Apostolskoj stolici o Božjoj milosti i slobodnoj volji*, pogl. 8; u: Heinrich DENZINGER – Peter HUMERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, br. 246, Đakovo, 2002 (Dalje: DH).

²⁷ Usp. Tom RICHSTATTER, *Liturgy and Sacraments, III: Theological issues*, 32 *Lex orandi*; u: <http://www.tomrichstatter.org/dDocuments/d32lexor.htm> (1. XI. 2012.).

²⁸ *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1124, Zagreb, 1994 (dalje: KKC).

²⁹ KKC, br. 1125.

³⁰ Usp. PRVI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Filius. Dogmatska Konstitucija o katoličkoj vjeri* (24. IV. 1870.), pogl. 3, DH 3011.

³¹ Usp. PIO XII, *Humani Generis. Enkliklika*, (12. VIII. 1950): AAS 42 (1950), 568-569; DH 3886.

³² DV 10.

2.2. Liturgijsko tumačenje Svetog Pisma

Na koji način, dakle, Liturgija tumači Sveto pismo i postaje pravilo vjere Crkve, zajvaljujući baš tom tumačenju? Prije nego odgovorimo na ovo pitanje, potrebno je veoma jasno definirati, što podrazumjevamo pod pojmom »liturgija«. Kod ukrajinskih liturgičara u posljednjih pedesetak godina nailazimo na različite definicije liturgije³³. Neki naziv »liturgija« upotrebljavaju za opis »zakonito uređenog kršćanskog štovanja Boga«³⁴. Za druge je liturgija služba Riječi, javni kult, javno štovanje Boga, to jest »sva bogoslužja i bogoštovanja, što ih ljudi, narod ili vjernici zajedno prinose Bogu«³⁵. Netko stavlja naglasak na to da je Liturgija »zajedničko služenje svećenika sa vjernicima... duboka mistička drama, koja podiže čovjeka k nebeskim visinama, govori zaboravljati sve zemaljsko, i misliti o nebeskom. Ovim kultom čovjek posvećuje sebe, preobražava se i mjenja se na bolje«³⁶. Netko, izlazeći iz općeg značenja riječi »liturgija« za Grke kao »sva ta djela, koja su išla na korist cijelog naroda«, tvrdi da u »Starom Zavjetu služba svećenika u hramu naziva se liturgijom..., a u spisima Novog zavjeta... prinošenje žrtve«, da bi na kraju zaključio da se u tom istom smislu ta riječ nalazi i u djelima svetih Otaca i u Crkvenim dokumentima: »Od 4. stoljeća nadalje riječ »liturgija« postaje tehničkim izrazom za euharistijsko žrtvoprinošenje, za Svetu Liturgiju ili Misu«³⁷.

Na žalost tako definirana liturgija ne može biti *lex orandi*, niti tim više *lex credendi* te dakle »prostorom« tumačenja Svetog pisma. Katekizam katoličke Crkve definira pojam liturgije na sljedeći način: »Liturgija je »Božje djelo«, u kojem sudjeluje Božji narod. Po liturgiji Krist... nastavlja u svojoj Crkvi, s njome i po njoj, djelo našeg otkupljenja... U liturgijskom slavlju Crkva je, po uzoru na svoga Gospodina, jedinog »liturga« (usp. Heb 8,2.6), služiteljica koja sudjeluje u njegovu svećeništvu (bogoštovlje) proročkom (navještanje) i kraljevskom (služba ljubavi)«³⁸. Dakle liturgija to nisu obredi, tekstovi, običaji, već djelo ili Božji učinak, u kojem sudjeluje Božji narod. Drugim rječima, to nisu ljudski obredi ili riječi, koji objašnjavaju vjeru Crkve ili tumače Sveto pismo nego Božje djelo, sudionicima kojega postajemo preko učešća u Kristovoj svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj službi. Možda bismo čak mogli reći da nisu to riječi [Svetog pisma] koje pojašnjavaju djela [Liturgiju], nego je to djelo [Liturgija], koje tumači [Sveto pismo].

Odredivši na taj način u glavnim linijama pojam liturgije u *lex orandi*, sada možemo pokušati objasniti i *statuat* formule, to jest ono »konstituirati«. Dokument Papinske biblijske komisije »Tumačenje Biblije u Crkvi nastoji »ukazati na putove koje je potrebno prijeći da bi se došlo do interpretacije Biblije koja je u najvećoj mogućoj mjeri vjerna svome ljudskom i božanskom karakteru. Komisija [...] želi ispitati metode koje mogu doprinijeti učinkovito zadaći veće dostupnosti svega bogatstva sadržanog u biblijskim tekstovima, kako bi Riječ Božja mogla sve više postajati duhovnom hranom članova naroda Božjeg, izvorom njihova vjerskog života, nade i ljubavi – i doista svjetlom cijelog čovječanstva (usp. *Dei Verbum*,

³³ U ovom članku uzeo sam u obzir samo najautoritetnije radove u ukrajinskoj grko-katoličkoj sredini, izdane prije pojave Katekizma Katoličke Crkve, koje su bile mjerodavne i najrasprostranjenije sve donedavna, uzimajući u obzir s jedne strane manjak novijih liturgijskih znanstvenih radova, a s druge, pojave tek prošle godine Katekizma ukrajinske katoličke crkve.

³⁴ Usp. Myroslav MARUSYN, *Božestvena Liturgija*, Rim, 1992, 6-7.

³⁵ Usp. Myroslav-Ivan LJUBAČIVSKYJ, *Liturgika*, Rim, 1990, 3.

³⁶ Jurij FEDORIV, *Obrjady ukrajinskoji Cerkvy. Istoryčnyj rozvytok i pojasnennja*, Rim-Toronto, 1970.

³⁷ Meletij M. SOLOVIJ, *Božestvena Liturgija. Istorija – rozvytok – pojasnennja*, Rim, 1964.

³⁸ KKC, 1069-1070.

21«³⁹. Dakle dokument analizira različite metode i pristupe u tumačenju Biblije: od povijesno-kritične metode, retoričke, narativne i semiotičke analize sve do pristupa, koji se temelje na Predaji (kao, naprimjer, kanonski pristup) te ostalih pristupa preko humanističkih znanosti (sociološki, kulturno-antropološki, psihološki te psihoanalitički). Ogljed metoda i pristupa u tumačenju završava se analizom takozvanih kontestualnih pristupa, kojima pripada osloboditeljski te feministički pristup; na kraju se spominje i fundamentalističko čitanje – jedini pristup, u kojem dokument ne nalazi niti jedan pozitivan element. Niti jedna od ovih metoda ili pristupa nije povezana sa bogoslužjem; samo govoreći o narativnoj metodi spominje se povijest spasenja »čije djelotvorno pripovijedanje postaje jezgrom ispovijesti vjere, liturgije i kateheze (usp. Ps 78, 3-4; Izl 12, 24-27; Pnz 6, 20-25; 26, 5-11)⁴⁰«. Nema niti jedne aluzije na bogoslužjenje i u poglavlju koje predstavlja pitanja iz hermeneutike, bez obzira na to što se tamo govori o smislu nadahnutog Pisma, među kojima je osim literalnog i duhovni, a nadasve »puni smisao«.

Ipak, kad dokument prelazi na poglavlje o »posebnim obilježjima katoličkog tumačenja« te »tumačenju Biblije u životu Crkve«, vidi se u liturgiji mjesto ostvarenja Božje Riječi, zapisane u Svetom Pismu, savršenu aktualizaciju biblijskih tekstova: »Liturgija općenito, i posebno liturgija sakramenata, čiji je vrhunac euharistijsko slavlje, ostvaruje savršenu aktualizaciju biblijskih tekstova, jer njihov navještaj smješta u krilo zajednice vjernika, okupljenih oko Krista, da bi se približili Bogu. Krist je tada »nazočan u svojoj riječi, jer on sâm govori kad se u Crkvi čita Sveto Pismo« (Sacrosanctum Concilium, 7). Pisani tekst postaje tako živom riječi«⁴¹. Drugim riječima, dokument pomaže razumjeti da nijedna metoda i pristup, ako su izvan života Crkve, ne mogu privesti k punom tumačenju Svetoga pisma – njegovom očitovanju kao živa Riječ. Sa druge strane, svaka metoda i pristup, ako se ostvaruju u životu Crkve, dakle i u bogoslužjenjima, pomažu našem približavanju Bogu preko Krista – njegove žive Riječi.

Dakle bogoslužjenja »tumače« Sveto pismo *aktualizirajući* ga, to jest ističući njegovu životnost u životu liturgijske zajednice. Baš u ovom smislu treba razumjeti i definiciju aktualizacije, koju nam daje Papinska biblijska komisija: »vrlo drevni tekstovi bili su iznova čitani u svjetlu novih okolnosti i primijenjivani na sadašnju situaciju naroda Božjega«⁴². Ne radi se samo o tome da biblijski tekstovi postanu razumljiviji, ili da »izazovu« Božje djelovanje u sadašnjosti. Ustvari, liturgijska aktualizacija je »izraz« Božjeg djelovanja, živ spomen svega onog, što je Bog učinio i dalje čini. Kada »vršimo« bogoslužjenje, činimo spomen onoga što je Bog uradio u prošlosti i produžuje dalje ostvarivati ovdje i sada. Riječi bogoslužjenja ne samo prisjećaju to što je Bog uradio da bismo to nanovo proživjeli; te riječi oživljavaju ovdje i sada to što Bog radi, i proslavljaju ga tom istom riječju, koja je odzvanjala prije 1000, 2000 pa i više godina, iako su se promjenili jezici pa i ljudske riječi mogu biti drugačije.

Sažimajući gore spomenuto vidimo da Božje djelovanje anticipira bilo kakvo ljudsko djelovanje. Već je apostol Ivan pisao u Prvoj poslanici: »u ovom je ljubav: ne da smo mi ljubili Boga, nego – on je ljubio nas [...] Mi ljubimo jer on nas prije uzljubi« (1 Iv 4, 10. 19). Vidimo da Riječ Božja isto tako anticipira bilo kakvu ljudsku riječ: »U početku bijaše Riječ i

³⁹ *Tumačenje Biblije u Crkvi*, str.35-36.

⁴⁰ *Tumačenje Biblije u Crkvi*, str. 49.

⁴¹ *Tumačenje Biblije u Crkvi*, str. 141.

⁴² *Tumačenje Biblije u Crkvi*, str. 133.

Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog« (Iv 1, 1). Dakle i »liturgijsko djelo« anticipira te riječi, koje se mogu i mjenjati, koje mogu čak ne biti uvijek u skladu sa sadržajem pa čak mogu biti i nerazumljive⁴³. Ovo je veoma važno da bismo mogli reći, da nisu riječi bogoslužnja, sadržaj molitava pa čak ni simboličke geste, ti koji tumače Sveto Pismo, nego liturgijski čin, izražen ovim riječima i ovim simbolima.

3. Tumačenje Svetog Pisma u liturgijskom životu Crkve

Sada bih želio predstaviti nekoliko tipova liturgijskih tumačenja Svetog pisma. Želim napomenuti da se ne radi o analizi liturgijskih tekstova, kao da bi oni mogli biti komentaram biblijskih tekstova. U tom slučaju radilo bi se o tome da se odredi koju metodu ili pristup, ili kakvu hermeneutiku primjenjuju liturgijski tekstovi u tumačenju Svetog pisma. Mi u stvari trebamo proučiti liturgijsko *djelovanje*, koje otkriva značenje biblijskih tekstova. Drugim riječima, u ovom članku nećemo predstaviti ekzegezu liturgijskih tekstova, primjenjujući na njima metode i pristupe u tumačenju Biblije, kao da su i oni sami Sveto pismo, pa niti ćemo analizirati i komentirati liturgijske tekstove, prihvaćajući ih kao neku vrstu komentara na Sveto Pismo.

Predlažemo dva smjera proučavanja. Najprije ćemo obuhvatiti cijelu liturgijsku godinu, koja je »povezana s astronomskom godinom na taj način da, spominjući, uprisutnjujući i nanovo proživljavajući u bogoslužnjima sve najvažnije događaje povjesti spasenja, ovjenčava godinu Božjom milošću«⁴⁴. Nećemo obraćati pažnju na različite cikluse liturgijske godine, na pomične i nepomične blagdane, nego bismo se samo htjeli usredotočiti na 12 blagdana i na neke spomendane u općem kalendaru. Na drugom mjestu želimo proučiti dva teksta, koja prate liturgijsko djelovanje.

3.1. Liturgijska godina

Dovoljno je samo malo pažljivije proučiti crkveni kalendar istočnih katoličkih Crkvi i moći ćemo zapaziti veoma velik broj osoba iz Staroga i Novoga Zavjeta koji se pojavljuju u liturgijskoj godini. Crkveni kalendar spominje sve proroke: Izaiju (9. svibnja), Jeremiju (1. svibnja), Ezekielu (21. srpnja) i 12 malih proroka⁴⁵, kojima još pribraja proroka Danijela i tri mladića: Hananiju, Hazariju i Mišaela (17. prosinca). Osim njih se još spominju prorok Mojsije (4. rujna), Samuel (20. kolovoza), Ilija (20. srpnja) i Elizej (14. lipnja), a također Makabejski mučenici (1. kolovoza), pravedni (strpljivi) Job (6. svibnja), kralj David (nedjelja poslije rođenja Isusa Krista), te »sveti praoci: Adam, Enoh, Melkisedek, Abraham, Izak, Jakob, Mojsije, Aron, Isus, Samuel...« (Nedjelja svetih praotaca – dvije nedjelje prije Božića)⁴⁶. Novi je Zavjet još više prisutan u crkvenom kalendaru. Osim četiri evanđelista (Matej – 16. studenog; Marko – 25. travnja; Luka – 18. listopada; Ivan Bogoslov – 8. svibnja i

⁴³ Navedimo samo kao primjer to da se u Hrvatskoj do prije nekih pedesetak godina sv. Misa služila na latinskom jeziku, koji je bio nerazumljiv većini vjernika, a u nekim istočnim katoličkim Crkvama Sveta liturgija se služi još dan-danas na crkvenoslavenskom, koji je isto tako vjernicima većinom nerazumljiv. Ipak svi su ti vjernici učestvovali u Liturgiji, prinoseći Bogu svoje molitve, te primajući Njegovu milost i blagoslov.

⁴⁴ SINODA BISKUPA UKRAJINSKE GKRO-KATOLIČKE CRKVE, *Katekizam Ukrajinske grko-katoličke Crkve »Krist – naša Pasha«*, br. 565, Lviv, 2011.

⁴⁵ Proroci Malahija (3. siječnja); Zaharija (8. veljače); Amos (15. lipnja); Mihej (14. srpnja); Jona (22. rujna); Hošea (17. listopada); Joel (19. listopada); Obadija (19. studeni); Naum (1. prosinca); Habakuk (2. prosinca); Sefanija (3. prosinca); Hagaj (16. prosinca).

⁴⁶ Usp. Nedjelja Praotaca, Večernja, Stihiri na stihovima, Slava, u: *Molitvoslov. Časoslov – Oktojih – Triodj – Mineja*, Rim-Toronto, 1990., 1108., (dalje: *Molitvoslov*).

26. rujna) i dvanaest Apostola⁴⁷, kojima su pribrojeni također Pavao (zajedno sa sv. Petrom, 29. lipnja) i Matija (9. kolovoza), u crkvenom kalendaru Križevačke eparhije⁴⁸ možemo još pronaći preko tridesetak apostola i još puno njihovih »drugova«⁴⁹. Veoma često se spominje Ivan Krstitelj: njegovo začeće (23. rujna), rođenje (24. lipnja), glavosijek (29. kolovoza), prvo i drugo (24. veljače) te treće našašće časne glave (25. svibnja), »zbor« (7. siječnja), a također i njegovi roditelji, prorok Zaharija i Elizabeta (5. rujna). Svoj »zbor« imaju i Presveta Bogorodica (i sv. Josip) (26. prosinca), Arkandjel Mihael (i beztjelesne Sile) (8. studenog), Arkandjel Gabriel (26. ožujka i 13. srpnja), 70 apostola (4. siječnja) i, kao što je već bilo rečeno, Ivan Krstitelj (7. siječnja). Od drugih osoba Novog Zavjeta spominju se prvomučenik Stjepan (27. prosinca) i prijenos njegovih moći (2. kolovoza), Marija Magdalena, mironosica (22. srpnja), Simeon Bogoprimec i Ana proročica (3. veljače), Longin-satnik (16. listopada), i nevina betlehemska dječica (29. prosinca). Između događaja, povezanih sa životom Isusa, koji nisu ušli u 12 blagdana, mogu se spomenuti ukazanja uskrslog Isusa ženama mironosicama (druga nedjelja poslije Uskrsa), apostolima (Tomina nedjelja), razgovor sa ženom samarjankom (nedjelja o samarijanki ili četvrta nedjelja poslije Uskrsa), blagdan »Prepolovljenja Pashe« (usp. Iv 7, 14), Obrezanje (1. siječnja), razna čuda: iscjeljenje uzetoga (treća nedjelja poslije Uskrsa); iscjeljenje slijepca (peta nedjelja poslije Uskrsa); priče: o cariniku i farizeju (XXXIII. nedjelja po Duhovima); o rasipnom sinu (XXXIV. nedjelja po Duhovima), a isto tako Prijenos nenaslikana rukom Kristova lika – Svetoga ubrusa - iz Edese u Carigrad (16. kolovoza) te okovi sv. Apostola Petra (16. siječnja).

Tri stvari zaslužuju posebnu pažnju u ovome dugom popisu: 1) različiti »zborovi«; 2) »drugovi« i 3) neke biblijske netočnosti. Proanalizirat ćemo ih malo kasnije, nakon ciklusa 12 blagdana.

Od 12 blagdana 6 je marijanskih, od kojih se čak 4 ne spominju u Bibliji: Rođenje Presvete Bogorodice (8. rujna), Pokrov (zaštita) (1. listopada), Uvod Presvete Bogorodice u hram (21. studenog) te Uznesenje Presvete Bogorodice na nebo (15. kolovoza). Od Gospodnjih blagdana jedino se ništa ne govori u Svetom Pismu o Uzvišenju Časnog i Životvornog Križa (14. rujna). Osim toga Isusovo Uskrsnuće prikazano je ikonom koja se zove »Silazak u Had« i predstavlja Isusa koji oslobađa Adama i Evu iz tamnice Hada, a ne sam trenutak uskrsnuća (kao, naprotiv, u zapadnoj ikonografiji)⁵⁰.

A sada pokušajmo shvatiti na koji način crkvena godina tumači Sveto Pismo. Ustvari ona ga uopće i ne tumači! Već pripovjeda povijest spasenja! Tu istu povijest, koju su u

⁴⁷ Petar i Pavao (29. lipnja); Andrija prvovzani (30. studenog); Jakov, brat sv. Ivana Bogoslova (30. travnja); Šimun Revnitelj (10. svibnja); Bartolomej i Barnaba (11. lipnja); Juda Tadej (19. lipnja i 21. kolovoza); Toma (6. listopada); Jakov Alfejev (9. listopada); Jakov, brat Gospodnji (23. listopada); Filip (14. studenog).

⁴⁸ *Tipik 2012. prema gregorijanskom kalendaru*, Zagreb, 2012; *Sveta Liturgija. Evanđelja i poslanice s ostalim promjenljivim dijelovima*, Zagreb, 1986, 607-622; *Božanski časoslov. Jutarnja i večernja i druka bogoslužjenja za sve nedjelje i blagdane u godini*, Zagreb 2000, 857-916.

⁴⁹ Apostoli Timotej (22. siječnja); Onezim (15. veljače); Arhip (19. veljače); Herodije, Agab, Ruf, Asinkret, Flegon i Herma (8. travnja); Aristarh, Pud i Trofim (15. travnja); Jason i Sosipater (28. travanj); Andronik i drugovi (17. svibnja); Karpo, jedan iz sedamdesetorice apostola (26. svibnja); Hermej (31. svibnja); Akila (14. srpnja); Prohor, Nikanor, Timon i Parmen (28. srpnja); Sila, Silvan i drugovi (30. srpnja); Tit i spomen prijenosa moći svetoga apostola Bartolomeja (25. kolovoza); Kondrat (21. rujna) Filip, đakon (11. listopada); Stahije, Amplije i drugovi (31. listopada); Erast, Olimp, Rodion i drugovi (10. studenog); Filemon i drugovi (22. studenog)...

⁵⁰ Zanimljivo je primjetiti i to da se i biblijska čitanja na Uskrs razlikuju u istočnoj i zapadnoj tradiciji: dok zapadna tradicija čita jedno od »uskrsnih« evanđelja, istočna čita Ivanov Prolog (Iv 1,1-18), povezujući u jednu cijelinu Kristovo utjelovljenje i njegovu pobjedu nad smrću i Sotonom.

Starom Zavjetu »zapisali« proroci, počinjući od Mojsija te završavajući na posljednjem u redosljedu proroku Malahiji, a u Novome – Evanđelisti i apostoli, a najprije Ivan Krstitelj i Presveta Bogorodica. Zapisali su ne na kamenim pločicama, ili modernijim papirusima, već vlastitim životom, posvećenim Bogu. Na koji drugi način se mogu razumiti riječi apostola Pavla, koji govori o »mojem Evanđelju« (usp. 2 Tim 2,8)? Ne radi se o nekom zauvijek izgubljenom rukopisu, već o životu Apostola, koji je postao blagovješću Krista: »Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist« (Gal 2,20). Već je sveti Ivan Zlatousti primijetio da su apostoli sišli s galilejskoga brijega gdje su susreli Uskrsloga, bez ispisane kamene ploče, kako se to dogodilo kod Mojsija: jer je sam njihov život od toga trenutka postao živo Evanđelje⁵¹. Evanđelje kojeg se može ne samo čitati, ili čuti, već i vidjeti! Cilj pripovjedanja povijesti spasenja nije na prvom mjestu informacija o nekom događaju ili točna reprodukcija riječi, nego »uvođenje« čitatelja-slušaća u pripovijest, ili točnije rečeno, u samu povijest, udionicima koje postajemo. U samom Svetom Pismu možemo primjetiti tu liturgijsku »metodu«, ponajprije u prijelazu iz jednine u množinu i u »podanašnjenju« događaja. Naprimjer, Iv 3,11: »Zaista, zaista, kažem ti: govorimo što *znamo*, svjedočimo za ono što *vidjesmo*, ali svjedočanstva *našega* ne primate«, ili Pnz 5,3: »Nije Jahve sklopio taj Savez s našim očevima, nego baš *s nama svima* koji smo danas ovdje živi«. Na ovaj način Sinajski savez postaje stvar današnjice, a Isusove riječi – našima. Ovu liturgijsku »metodu« možemo primjetiti i u bilijskim katekizmima, koji pripovjedaju »povijest spasenja«. Zanimljivo je primjeti da, koliko god ovi katekizmi bili različiti, prilagođeni dobi, pa čak i »nepotpuni«, oni pripovjedaju *svu* povijest spasenja i čine čitatelja ili slušatelja njenim sudionikom, u skladu s riječima tropara i kondaka Preobraženja: »pokazao si učenicima svijim slavu svoju« i »učenici Tvoji vidješe slavu tvoju, koliko im to bijaše moguće«⁵². U ovom smislu učešća u povijesti spasenja, ovisno o »mogućnosti« svakoga, čini se da bi se mogli razmatrati i »zborovi«, (crkvenoslavenski »so-branije«, doslovno: okupljanje), u koji su pozvani i svi vjernici⁵³.

Poseban »problem« su takozvane biblijske »netočnosti« Liturgije. Naprimjer, govoreći o Ocima i Praocima, Liturgija se uopće ne brine da pruži točno Isusovo rodoslovlje, pa čak među Isusove predke pribraja i Mojsija, i Isusa Navina, i proroke, pa čak i Ivana Krstitelja! A također – što je još zanimljivije – »i sve one koji su navješćali Krista«⁵⁴. »Biblijski« i povijesno bilo bi netočno pribrojiti Bogorodicu »rodu Davidovu« i »korjenu Jesejevu«⁵⁵. Ali, ne i liturgijski! Radi se o »precima« Isusa ili o njegovom »potomstvu«? Čak je i Dante nazvao Mariju »kćeri svoga sina«⁵⁶. Smatramo da se na taj način može i treba objašnjavati i druge događaje crkvene godine. Ne radi se o apokrifima, nego o sadašnjem Božjem djelovanju, koje »rađa« Crkvu-Majku kako bi ova donijela na svijet svoga Krista (usp. Otk 12,5), čini je stanovnikom hrama, štiti je i čini istovremeno zaštitom, daruje vječnost i slavu. Ako svemu

⁵¹ Usp. *Završna poruka narodu Božjem s 12. redovne opće skupštine Biskupske sinode*, III, 10, u: <http://zrno.fsb.hr/DT/download/1824.pdf> (1. studenog 2012).

⁵² Svetkovina Preobraženja Gospoda Isusa Krista (6 kolovoza), Tropar i kondak u: *Sveta Liturgija. Evanđelja i poslanice s ostalim promjenljivim dijelovima*, Zagreb, 1986, 426.

⁵³ Moglo bi se reći da je svetkovina »zboru« poziv upućenim svim vjernicima »pridružiti« se tom »zboru«.

⁵⁴ Nedjelja Praotaca, Večernja, Stihira na stihovima u: *Molitvoslov*, 1108.

⁵⁵ Predprazništvo rođenja presvete Bogorodice Marije, Tropar Predprazništva, u: *Sveta Liturgija. Evanđelja i poslanice s ostalim promjenljivim dijelovima*, Zagreb, 1986, 261.

⁵⁶ Usp. Dante ALEGHIERI, *Raj* 33, rr 1 sl: "Djevice Majko, kćeri svoga Sina, / najponizniji i najuzvišeniji nadstvore, / čvrsti putokazu k vječnoj domovini, ...".

ovome pridodamo još i različite biblijske naslove, koji su na neki način »prešli« sa Boga na Bogorodicu⁵⁷, a kasnije i na Crkvu, postaje jasno, da Liturgija već »vidi« ostvarenima spasenje i obožanstvenje i živi ovim eshatološkim darovima već sada, ovdje na zemlji.

3.2. Pokajni kanon sv. Andrije Kritskog

Povijest spasenja, osim u liturgijskoj godini, pripovijeda se i u nekim posebnim liturgijskim tekstovima. To je, naprimjer, slučaj Pokajnog kanona sv. Andrije Kritskog⁵⁸, u kojem, počevši od grijeha Adama te njegova izgnanstva iz raja, prolazeći različitim panoramama Staroga Zavjeta od ljudskog grijeha do Božjeg milosrđa, sv. Andrija Kritski završava »primjerima iz Novog Zavjeta«⁵⁹, koji opisuju, posebno u Isusovim čudima, spasiteljsko djelovanje Boga. Ipak, treba pravilno shvatiti liturgijsku hermeneutiku. Tekst Kanona – to nije opis ili pripovjedanje onog što se dogodilo nekad s Adamom, Jobom, Davidom ili Petrom, već je naprotiv, *moj* grijeh i Božje spasenje za *mene*, ispričano životom Adama, Joba, Davida ili Petra.

3.3. Anafora liturgije ili Euharistijska molitva

Drugi primjer može biti još zanimljiviji, zato što se ponavlja na svakoj Božanstvenoj Liturgiji i u svojih par minuta trajanja sadrži svu povijest spasenja od stvaranja svjeta do vječne proslave Presvetog Trojstva. To je Anafora, ili, točnije, Anafora Liturgije sv. Ivana Zlatoustog⁶⁰ i posebice Anafora Liturgije sv. Bazilija Velikog⁶¹. I bez potrebe za nekom opširnijom i detaljnijom analizom, shvatljivo je da obadva teksta anafore vrše jednu te istu radnju. Drugim riječima, ta ista sadašnja Božja radnja ispričana je na dva različita načina, tekstovi kojih se razlikuju, ali ne i bit, budući da oba na svoj način kažu to, što Bog sada ostvaruje. Dakle, već sama nazočnost dvaju tekstova Anafore (koja je po svojoj biti »jedna«, zato što sama grčka riječ »*anaphorá*« znači »prinošenje [Bogu darova na liturgiji]« pokazuje prednost djela nad riječima, koji mogu biti ne samo različiti, pa čak donekle i nerazumljivi ili »nepravilni« (npr. zbog netočnog prijevoda ili nerezgovjetnog izgovora), što, ipak ne mjenja bit čina, koji uvijek ostaje isti. To jest, nisu riječi te koje određuju čin, nego čin pokazuje kakvima treba da budu riječi. Moguće da bi to i mogao biti taj »puni smisao«, o kojem piše Papinska biblijska komisija: »On ima svoj temelj u činjenici da Duh Sveti, glavni autor Biblije, može upravljati ljudskim piscem u izboru njegovih izričaja na takav način da oni izriču istinu, a da sâm autor ne shvaća svu dubinu tih izričaja. Ta dublja istina bit će potpunije

⁵⁷ Npr. »oproštenje cijeloga svijeta«, »ognjen stup«, »zaštitnica svijeta«, »stablo plodonosno«, »ljubav«, »dveri spasenja«, »prebivalište Božje Riječi«, »nepokolebljiva utvrda Crkve«, »spasenje duša« i t.d. (Usp. Hymnos Akathistos ili Hvalospjev Presvetoj Bogorodici, u: *Božanski časoslov. Jutarnja i večernja i druka bogoslužjenja za sve nedjelje i blagdane u godini*, Zagreb 2000, 925-940.

⁵⁸ *Veliki kanon svetog Andreja Kritskog* (ukr), Lviv, 2004.

⁵⁹ *Veliki kanon svetog Andreja Kritskog*, Pjesma 9, tropar 4.

⁶⁰ Hrvatski prijevod Anafore Liturgije sv. Ivana Zlatoustog je uradio prof. Dr. Juraj Pavić u svom priručniku iz Liturgike za slušače teologije na Rkt. Bogoslovskom fakultetu (Juraj PAVIĆ, *Liturgika (grčko-slavenskog obreda)*, Zagreb, ²1961). Dugi niz godina vjernici Križevačke Eparhije koristili su prijevod Ivana Pavkovića (*»Gospodi pomiluj« Molitvenik za grkokatolike*, sastavio Ivan Krst. PAVKOVIĆ, [Zagreb], 1961; *Liturgikon*, Stojdraga, 2005.). U posljednjim godinama, pod rukovodstvom Križevačkog biskupa Nikole Kekića, radi se na novom izdanju prijevoda Liturgije sv. Ivana Zlatoustog (*Arhijerejska Liturgija i biskupsko ređenje mons. Nikole Kekića* (4. VII. 2009), [Zagreb], 2009.

⁶¹ Hrvatski prijevod: *Liturgikon: red svete i božanske liturgije. Božanska služba svetoga oca našega Ivana Zlatoustoga. Božanska služba svetoga oca našega Bazilija Velikoga. Božanska služba pretposvećenih darova* / uredio Zvonimir KUREČIĆ, Zagreb, 1999.

otkrivena tijekom vremena, s jedne strane, dodatnim božanskim ostvarenjima koja bolje očituju značenje tekstova i, s druge strane, uključivanjem tekstova u kanon Pisma. Na taj način stvara se novi kontekst, koji izlaže nove mogućnosti značenja koje je izvorni kontekst ostavljao u sjeni⁶².

3.4. Simbol vječnosti

Na kraju bih ipak želio dodati jedno »ali«. Nije sve tako jednostavno, zato što Božje djelovanje ne može ostati na nivou intelektualnog pa čak niti duhovnog razumjevanja, nego traži svoju »vidljivost«. Tako, kako je Riječ postala »ozvučena« u Svetom Pismu, prije toga postavši vidljiva u stvorenju, ali nadasve postavši tijelom u Isusu Kristu (usp. Iv 1,14), isto tako i Liturgija, osim »ozvučenja« treba iskazati i »vidljivost«. A ovu vidljivost ne možemo svesti samo na to da u kruhu i vinu euharistijskih darova »vidimo« Tijelo i Krv Kristovu, nego i drugi trebaju vidjeti u nama Tijelo Kristovo.

To znači da Božja radnja ne može biti ograničena samo na bogoslužnja, ma koliki broj ljudi u njemu učestvovao niti koliko bi ono dugo trajalo. Istinski prostor tumačenja vječnog i Svetog (u doslovnom značenju ove riječi, to jest »sasvim drugčije«) Pisma je bogoslužnje Crkve. Samo u njemu razotkriva se istinsko značenje svake riječi Svetog pisma, zato što tamo ono postaje vidljivo, prepoznatljivo u Svetim Sakrementima, ponajprije u Euharistiji, što u vidljivosti ljudskih riječi i gesta pokazuje Boga i njegovo djelo, koji mogu biti predstavljeni samo nečim vječnim i potpuno svetim. Ali tako nešto »u prirodi« ne postoji. Zato da bi se predstavilo nešto vječno i sveto treba tražiti obraz, sliku, simbol, priču, kao što radi i Isus, pripovjedajući, na primjer, o Ocu u priči o Milosrdnom Ocu (usp. Lk 15,11-32), ili o Božjem Kraljevstvu u priči o gorušičnom zrnu (usp. Mk 4,20-32). Ali Isus ne samo da pripovjeda priče; on ih i ostvaruje: »Danas se ispunilo ovo Pismo što vam još odzvanja u ušima« (Lk 4,21). Isto su tako liturgijski tekstovi Istočne crkve ispunjeni ovim »danas«⁶³. A to je mogao reći (i napisati) samo netko, tko je i sam doživio u svom životu to »danas« Božjeg spasenja.

Istočni liturgijski tekstovi potječu iz samostanske sredine i većinom su ih dakle napisali monasi. Neki to pokušavaju predstaviti kao nedostatak, koji bi trebalo ispraviti liturgijskom reformom, koja bi bogoslužja više prilagodila laicima (pa čak i dijecezanskim svećenicima). Ne smijemo zaboraviti, ipak, da monaštvo »čini vidljivim i opipljivim poseban intenzitet kršćanskog života, zato što redovnik želi biti kao Krist, ikona ili slika Božje ljepote; a samostan to je upravo mjesto u kojem taj rad, uz pomoć subraće, koji dijele istu unutrašnju viziju, može biti završen u svojevrsnom laboratoriji duše«⁶⁴. Zato Timothy Verdon i naziva monaštvo »umjetničkim djelom« i govori o njemu kao »simbolu«, koji prožima svetoću onoga, tko mu se približava⁶⁵. Mislim da je to shvatljivo svakome, tko je barem jedanput u

⁶² *Tumačenje Biblije u Crkvi*, str. 99

⁶³ »Djeva danas rađa Vječitog, i zemlja Neizmjernomu pirnosi spilju« (Usp. Božić, Ulazna pjesma, Kondak u: *Sveta Liturgija. Evanđelja i poslanice s ostalim promjenljivim dijelovima*, Zagreb, 1986, 326); »Danas je početak našega spasenja i otkrivenje vječnoga otajstva« (Usp. Svetkovna Blagovijesti Presvetoj Bogorodici, Ulazna pjesma, Tropar u: *Sveta Liturgija. Evanđelja i poslanice s ostalim promjenljivim dijelovima*, Zagreb, 1986, 377); »Danas se pojavilo drvo spasenja iz naručja zemlje« (Predprazništvo Uzvišenja svetog Križa, Kondak, u: *Sveta Liturgija. Evanđelja i poslanice s ostalim promjenljivim dijelovima*, Zagreb, 1986, 267).

⁶⁴ Timothy VERDON, Alla ricerca del Simbolo perduto, u: *Osservatore Romano*, 12. X. 2008 (vidjeti: <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/208629> (1.XI.2012).

⁶⁵ *Isto*.

životu posjetio neki samostan: čak i obične stvari tamo su »iznimne«: one su samostanske, drugčije, ne svjetovne, već svete.

Zaključak

Sažimajući sve gore rečeno, vidimo da je istinski prostor tumačenja Svetog Pisma Bogoslužjenje Crkve. U njemu se razotkriva značenje svake riječi Svetog Pisma, zato što tamo ono postaje vidljivo, prepoznatljivo u Svetim Sakramentima, a ponajprije u Euharistiji, koji u vidljivosti ljudskih riječi i gesti očituju Božje djelo spasenja. Ipak baš u životu, svakidašnjem životu Crkve, vječno izgovorena Bogom Riječ ponovo postaje vidljiva, opipljiva, takva koja se može dotaknuti – Tijelo Kristovo. I ako je već svaki kršćani pozvan u svom životu i svojim životom pokazati živoga Krista, onda je monaštvo k tome još i slika »nevidljivih stvari«, znak-simbol ovoga vječnoga života, prisutnog u svakodnevnicu ljudskoga života. Zato je Liturgija »središte crkvenog života, otkučaj mističnog tijela Kristova«⁶⁶, jer se u njoj susreće Božansko i ljudsko, i Riječ Božja »koja tijelo postade« ponovo se nastanjuje među nama tako da možemo vidjeti Njegovu slavu – slavu Jedinorođenca od Oca – punog milosti i istine (usp. Iv 1,14).

⁶⁶ Juraj PAVIĆ, *Liturgika (grčko-slavenskog obreda)*, (ciklostilsko izdanje), Zagreb, 1961, Predgovor.